TASAVVUFTA AŞK VE MARİFET

Arş.Gör. İhsan SOYSALDI*

Aşk ve marifet konusu tasavvufun ana konularından olup mutasavvıflar tarafından hakkında söz söylenmiş ve kitaplar yazılmıştır. Aşk insanların en fazla üzerinde durduğu konuların başında gelmektedir. Tasavvufta özellikle ilâhi aşk konusu işlenilmiş insanları bu ilahi aşkla tanıştırmak mutasavvıfların en önemli vazifesi olmuştur. Maddi aşk ilahi aşka geçmek için çoğu zaman basamak olarak kullanılmıştır. Mecnun Leyla'ya aşıkken Leyla'yı unutup asıl aşık olduğu Mevlâsına dönmüştür. Marifet konusu da insanın özellikle inandığı şeyler hakkında ve Yüce Allah hakkında marifet sahibi olması önem verdiği konulardır. Her iki konu da birbiriyle alakalı konular olup birlikte incelenmesinde fayda sağlanacağı muhakkaktır.

İnsanın sevmesi ve bilgi elde edebilme özelliği onun en ayırdedici özellikleri arasındadır. Sevginin en ileri sınırı aşkı ifade etmektedir. Bu özellik insana Allah tarafından verilmiş insana has bir duygudur. Önemli olan bu Allah vergisi duyguyu Allah'ın rızasına uygun olarak kullanmaktır. Aksi takdirde onun da hesabını vermek zorunda kalırız. Mutasavvıflar aşkı ve marifeti diğer insanlardan farklı olarak anlamışlar ve bunu bizzat yaşamışlardır. Bu örnek yaşayışı Hz. Peygamberin hayatını rehber almaları soncunda böyle bir yaşayışa ulaşmışlardır. Aşkı esas alan tasavvuf mektebi oluşturularak belli bir ekol meydana getirilmiştir. Özellikle bu mektep aşkı Allah'a ulaşmada en önemli araç olarak görmüşlerdir. Marifeti esas alan mektep de ortaya çıkmış ve Allah'a ulaşmada marifeti öne alarak ayrı bir önem vermişlerdir.

Üzerinde konuşulması zor ve bilgi edinilmesi ayrı bir ihtisası gerektiren konulardır. Çünkü anlamak için yine bilgi ve izaha ihtiyaç vardır. Arif ve marifet hep beraber anılmış arif olma önemli bir mertebe olarak kabul edilmiştir. Allah'ı tam manasıyle yani layıkıylen bilmenin idrak etmenin mümkün olamayacağı bilinmekte fakat insan gücü ve idraki nisbetinde onu tanımalı, tanımaya gayret etmelidir. Niyet bu olunca Allah'ın yardımı da olacağı muhakkaktır.

---

* Tasavvuf Tarihi Anabilim Dalı.

Olaylara bakış açısı farklı olunca ifade ve anlatımlar da farklı olmakta ve fikir ayrılıkları olabilmektedir. Mutasavvıfların bir çoğu bu farklılığı göz önünde bulundurarak hareket etmişlerdir. Ayrılıklara sebep olacak ifadeleri kullanmaktan uzak durmuşlardır. Dünya ve içindekilere önem vermeyerek Allah'ın rızasını kazanmak için gayret etmişlerdir.

Aşk Kelimesinin Sözlük ve Terim Manası

Aşk, müfrit muhabbet, aşırı sevgi, sevginin son mertebesi, sevginin insanı tam olarak hükmü altına alması varlığın aslı ve yaratılış sebebi.[1] Sevgi, sevmek, dost edinmek, muhabbet gibi manalara gelir[2] Mutasavvıflar aşkı sevginin en mükemmeli kabul edip sevgiyi şu şekilde derecelendirirler: 1-Meveddet: Sevgi sebebiyle kalbin özlem içinde bulunması. 2- Heva: Sürekli olarak salike göz yaşı döktüren sevda 3-Hillet: Sevgilinin sevgisiyle sermest olmak, tam dostluk 4-Muhabbet: Kötü huylardan arınma ve yaklaşmak. 5- Sağaf: Kalbi parçalayan ve yakan sevgi. 6-Hülyam: Sevdalıyı çıldırtan sevgi, sevgi çılgınlığı, çılgınca sevme, sevgilinin kulu, kölesi olma. 7- Valeh:Dostun ve yarin güzelliğini seyrederken sevgi şarabıyla kendinden geçme, sevgi şarabını kana kana içmek. 8- Aşk: Sevenin sevgilisinde kendisini yok etmesi, aşkın yok olması, sadece ma'şukun var olması, her şeyin ondan ibaret olması hali.[3]

Kur'an-ı kerimde aşk olarak değilde muhabbet olarak geçmektedir: " Allah yakında öyle bir toplum getirecek ki, O onları sever onlar da O'nu severler."[4] "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana tabi olun, Allah da sizi sevsin."[5] Allah Teâlâ başka bir yerde de şöyle buyurmak

Aşk öyle bir kimyadır ki, o ancak can madeninde bulunur.O öyle bir cevherdir ki, kaynağı sadece Allah Teâlâ'dır. İnsanın yaratılış gayesi, seyr-i cemâl ve kesb-i kemâldir. Kamil insan baktığı her yerde bu ilâhi hikmeti ve ulvi güzelliği gören kimsedir.

---

1 İbn Arabi, **Islahâtu's-Sufiyye**, Kahire, 1987,s.54-60.
2 Kelabazi, **Ta'arruf** (Trc.S.Uludağ), İst.1992, s.161.
3 İbn Arabi,**a.g.e.**, s.56-60.
4 el-Maide, 5/54.
5 Al-i İmran, 3/31.

Muhabbetin manalarından biri, ihsanda bulunmak, (dost olsun diye) seçilen kula hususiyet bahşetmek, onu velayetin kemal derecesine ulaştırmak, ona çeşit, çeşit kerametler ve lütuflar tahsis etmek.

Allah Telâla ilk ayette kulların sevgisinden önce kendi sevgisini, ikinci ayete kulların Ona, Onun da kullara olan sevgisini, üçüncü ayette ise kulların Ona karşı olan sevgisini anlatmaktadır.

Muhabbet hali, kulun gözüyle Allah'ın kendisine verdiği nimetlere; kalbiyle Allah'ın kendisine olan yakınlık, inayet, hıfz ve yardımına; imanı ve yakınıyla Allah'ın kendisine hidayet ve inayet nasip ederek kendisini sevmesine bakarak Allah'ı sevmesidir.

1- Avamın Muhabbeti: Bu sevgi Allah'ın kullarına olan in'amve ihsanından meydana gelir. Nitekim rivayet olunduğuna göre Cenab-ı Peygamber (s.a.) "Kalplerin, kendisine iyilik yapanı sevme, kötülük yapanı sevmeme özelliği vardır."[6] buyurmaktadır. Muhabbetin bu derecesinin şartı Semnun'un şu sözünde açıklandığı gibidir. Semnun kendisinden muhabbet sorulduğunda şu karşılığı vermiştir: "Muhabbet, devamlı hatırlayarak (unutmadan) arı ve duru bir sevgidir. Çünkü kim bir şeyi severse onu çokça hatırlar ve anar."

Sehl b. Abdullah muhabbet sorulduğunda o da şu karşılığı vermişti: "Muhabbet, kalplerin Allah'a muvafakatı ve bu muvafakata iyi sarılmasıdır. Allah'ın zikrine devam ve münacattan tad alarak aşırı sevgi ile Allah Rasulüne uymasıdır."

Bir başka sufi şöyle konuşur: "Muhabbet, kalblarin sevgiliyi sena ile sevmesi, Onun taatini tercih etmesi ve Ona muvafakat etmesidir." Nitekim şair şöyle der:

Eğer sevginde sadık isen O'na; sevgiline itaat edersin;
Çünkü seven sevdiğine itaat eder.

2- Sadıkların ve Tahkik Erbabının Muhabbeti: Muhabbetin bu türü, kalbin Allah'ın celaline, gani oluşuna, ilmine ve kudretine nazar etmesinden doğar. Böyle bir muhabbetin özelliği Ebu'l -Hüseyn Nuri'nin şu sözünde anlatıldığı gibidir: "Muhabbet, perdeleri yırtmak, sırlara aşina olmaktır."

İbrahim Havvas: "Muhabbet, iradelerin yok olması, ihtiyaçların ve bütün beşeri sıfatların yanmasıdır."der.

---

[6] Ebu Nuaym el Isfahani, **Hilyetü'l-Evliya**, Beyrut, 1992, IV,s. 121.

Ebu Said Harraz der ki: "Muhabbet kasesinden içerek Yüce Allah'a münacatın tadına eren, Onun sevgisinden aldığı lezzet kendisini Ona yaklaştıran ve kalbi sevgi ile dolarak sevinçle Ona doğru kanatlanan kimseye ne mutlu! Böyle biri Ona olan iştiyakiyle ürperir. Rabbının derdiyle hasta olan, sıkıntıya düşen kimseyi O'ndan başka sükunete erdirecek yoktur. Böylesinin O'ndan başka da dostu olamaz."

3-Ariflerin ve Sıddıkların Muhabbeti: Muhabbetin bu türü, onların, Allah'ın illetsiz olan kadim sevgisini bilip ona nazar etmelerinden doğar. Sıddik ve ariflerin Allah'a olan sevgilerinin bir illeti yoktur. Bu tür sevginin özelliğini Zünnun Mısri kendisine "saf sevgi nedir?" diye sorulduğunda şöyle açıklamıştır: "İçinde herhangi bir bulanıklık bulunmayan saf sevgi, sevginin kalpten ve organlardan sukut ederek orada muhabbetten eser kalmaması ve herşeyin Allah ile ve Allah için olduğu bir anlayışın ortaya çıkmasıdır. Böyle biri Allah için seven, Hakk aşıkıdır."

Ebu Ya'kub Susi der ki: "Muhabbet, muhabbeti görme halinden çıkıp sevgiliyi görme haline geçmedikçe sahih olmaz. Bu da ancak gaybda kendisi için sevgili bulunması şeklindeki muhabbet bilgisinin fena bulmasıyla gerçekleşir. Seven sevgisinde bu dereceye erince onun muhabbeti, sevgiye bağlı olmayan mutlak bir muhabbet olur.

Şeyhülislam Ebu'n-Necib es-Sühreverdi'nin Enes b. Malik (r.a.)'den rivayet ettiği bir hadisi şerifte Rasullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Üç şey kendinde bulunan kimse imanın lezzetini tadar. Allah ve Rasulü, kendisine her şeyden sevgili olması, sevdiğini yalnız Allah için sevmek, Allah Teâlâ kendisini küfürden kurtarmışken, ateşe atılmaktan korkar gibi, küfre dönmekten kaçınmak"[7]

Hz. Peygamber hadislerinde Allah'dan katıksız sevgi istemiştir. Katıksız sevgi ise; Allah Teâlâ 'yı yürekten sevmektir. Kul, bazan halinin şartlarını, ilminin hükmü ile yerine getiren bir durumda olabilir. Tabii fıtratı ise o anda ilminin zıddını ister. Fıtratı istemediği halde kendisinin rıza halinde olması gibi. Bu durumda kul, fitri isteklerine karşı gelerek ilmin gerektirdiğini yapar. Allah ve Rasulünü iman hükmü ile severken, çoluk çocuğuna da fıtratının hükmü ile sevebilir.

Muhabbetin değişik tezahürleri vardır. İnsandaki muhabbet salikleri çok çeşitlidir. Ruhun muhabbeti, kalbin muhabbeti, nefsin

---

[7] **Buhari**, (Trc.Mehmet Sofuoğlu), İman, 8, s.171.

muhabbeti, aklın muhabbeti gibi. Rasulullah (s.a.)'ın Allah'a muhabbetle diğer şeylere muhabbeti önlemek ve Allah'a olan muhabbeti hakim kılmaktır. Böylece kul, Allah'ı, kalbi, ruhu ve yüreği ile sever de Allah sevgisi diğer bütün sevgilerin üstünde olsun. Bu havassa ait saf bir sevgidir. Havas bu sevginin nuruyla fitri ve cibilli vasıfların arasına dalabilir. Bu vasıflar ona zarar vermez. Böylece sevgi, kurb makamlarına varan ve orada yerleşen ruhun müşahedeleri ile zât sevgisine dönüşür.

Sevende, sevgiden hasıl olan sarhoşluk bulunması gerekir denilmiştir. Böyle olması sevginin hakikiliğine işaret eder. Bu durumda sevgi ikiye ayrılır: Genel anlamda sevgi ve özel anlamda sevgi. Genel anlamdaki sevgi emirleri yerine getirmek olarak anlaşılmış, çoğu kere bu sevgi, nimet ve lütufları bilmekten kaynaklanır. Sûfiler den bir gurubu sevgiyi (muhabbeti), makamlar arasında zikretmişlerdir. Genel manadaki bu sevginin elde edilmesinde, kulun şahsi gayretinin dahli bulunduğu söylenebilir.

Özel manada ise; ruhun, Cenab-ı Hakk'ı yakinen bilmesinden doğan bir zat sevgisidir. Bu sevgide kulun kendinden geçmesi vardır. Bu, Cenab-ı Hakk'tan gelen bir lutuf ve Hakk'ın kulu seçmesiyle olur. Özel manadaki sevgi manevi hallerden bir haldir. Çünkü, bu tür sevgi yalnızca ilahi bir mevhibedir. Kulun bunu kazanmasında bir rolü yoktur. Bu sevgi ruhtur. Sıfatları gören ve iman kaynaklarından doğan bu sevgi, ruhun kalıbıdır.

Saf sevgi, yüce hallerin temeli ve gereğidir. Hallere nispetle bu sevgi, makamlardaki tevbe gibidir. Muhabbeti sahih olan kimsede fena, baka, sehv, mahv, v.b. diğer yüce haller gerçekleşir. Bu sevgiye göre tevbe cisim mesabesindedir. Çünkü tevbe, bu sevginin cesedi yerinde olan genel manadaki sevgiyi de içine alır. Özel bir muhabbet tariki olan, sevgililerin yoluna giren kimse olgunlaşır. Onda özel sevginin ruhu ile, tevbe-i nasuhun da içinde bulunduğu genel sevginin kalıbı birleşir. Bu andan itibaren onda, makamların muhtelif tavırlarına göre bir değişiklik meydana gelmez. Çünkü makamat tavırlarında kulda meydana gelen değişiklikler ve bir makamdan diğerine yükselmek, sevenlerin yoludur. " Bizim (uğrumuzda) cihad edenleri biz, elbette yollarımıza iletiriz."[8] ve "

[8] el-Ankebut,29/69.

Allah, kendine yöneleni kendisine iletir."[9] Ayetlerinde ifade edilen mücahede yoluna giren kimse, seven hakkında inabenin hidayet sebebi olduğunu göstermiş olur. Cenab-ı Hakk:" Allah dilediğini kendine seçer."[10] İfadesinde, sevilenler hakkında seçme fiilini kesbe bağlamadığını açıkça ifade etmiştir. Mahbubîn yoluna giren kimse, makamat tavırlarını biraraya toplar, saf ve katıksız makamlar en kamil şekliyle onda bulunur. Makamlar onu katlayıp hapsetmez. Aksine o, makamdan makama yükselmek ve o makamların saf ve halis olanını kendine çekmek suretiyle makamlara hakim olarak hükmeder. Çünkü onun üzerine özel sevgi nurları doğunca o, nefsden ve nefsin sıfatlarından sıyrılır. Bütün makamlar, nefsin sıfat ve özelliklerini tasfiye eder. Zühd,nefsden rağbeti; tevekkül, nefsin cehaletinden kaynaklanan Hakk'ın itimat ve güvensizliği; rıza, nefsin ruha karşı olan kavga ve karşı gelme damarlarını tasfiye eder. Üzerine özel sevgi doğmamış, tabii vasıf ve katılığı üzere bulunan nefsin bu durumu devam ettirmesinden münazaa duygusu meydana gelir.

Mutasavvıflara göre, alemler içinde aşka yabancı bir zere bile yoktur. Fakat her yaratığın aşkı kendi istidad ve kabiliyetine göredir. Nefse galebe çalmak için en kestirme yol, aşk yoludur. Bununla birlikte ancak yaşayanın ve tadanın bilebileceği, ama asla tarif edemeyeceği bir manevi zevk ve haz halidir. Nitekim kendisine "Aşk nedir?" diye sorulan Hz. Mevlâna'nın:"Ben ol da bil." cevabı bunu anlatmaktadır. Hakiki aşk insan ruhunun "ruh-ı mutlaka" iştiyakıdır. Aşk öyle bir ateştir ki, bir parladı mı maşuktan başkasını yakar.

Mutasavvıflar aşkı, "mecazi" ve "hakiki" olmak üzere iki türde incelerler.

Mecâzi aşk: Geçici suretlerden birini sevmektir. Şehvetsiz, ilahi ve hakiki aşka götüren bir köprü olmak şartıyla, böyle bir aşk da hoş karşılanmıştır. Herkeste hakiki aşka kabiliyet olmayabilir. bu yüzden mecazi aşk hakiki aşka bir alıştırma niteliği taşır. Ancak güzelliği ve ondan kaynaklanan aşkı, ilahi kaynağa bilmeyenlerin aşkı, tabii aşktır. Meşru sınırlar için de kalmak şartıyla bu da caizdir. Mecazi aşkın tabii olandan farkı, erdirici özelliğe sahip olmasıdır.

---

[9] eş-Şuara,42/13.
[10] eş-Şuara,42/13.

Hakiki aşk: Mutlak varlığı; yani Allah'ı sevmektir. Hakk'tan başka her şeyden geçmektir. Hakiki aşka eren kendinden geçmiş, fena fillaha ermiştir.

Sûfiler aşkın temelini "muhabbet" olarak görürler. Muhabbet insan gönlünün zevk aldığı şeye meyletmesi demektir. İnsanın meyil ve sevgisine etki eden dört sebep vardır.

a. İnsanın ilk sevdiği şey kendi zatıdır. Buna bağlı olarak insan, azaların selametini, mal, evlat, akraba ve dostlarını da sever.

b. İnsanı sevgiye hazırlayan bir sebep de "ihsan"dır. Çünkü insan, ihsanın kölesidir. İnsan kendisine faydası dokunmasa bile,ihsan ile şöhret bulanları da sever.

c. Eşyayı, onlarda bulunan hüsn ve cemal sebebiyle sevmek ve onlarda tecelli eden hüsn-i mutlaka yönelmek.

d. Varlıklar arasındaki münasebet ve benzerlik de sevgi sebebidir. İnsan, ilahi asıldan gelmiş; ruh-i mutlaka bağlı bir ilahi nefha oluşundan, asıl menşeine ilgi ve sevgi duyar.

Allah sevgisinin kalbe yerleşmesini sağlamanın iki yolu vardır:

a) Nefsin başka şeylere meyil ve arzularını azaltarak gönülden masiva sevgisini çıkarmakla olur. Genellikle riyazat ve mücahedeyle gerçekleşir. Kur'an'daki: "Allah Teâlâ insanoğlunun göğsünde iki kalp yaratmamıştır."[11] ayeti, gönülde iki tür sevginin bulunmayacağını ifade eder. Çünkü sevginin kemali, kalbin bütün mevcudiyetiyle Allah Teâlâ 'yı sevmesidir.

Her seven sevdiğine bağlıdır ve insanın sevdiği ve bağlandığı şey, onun mabud tanıdığı şey haline gelebilir. Nitekim: "Nefsani hevasını tanrı edineni görmez misin?"[12] Allah sevgisini zayıflatan sebeplerin başında dünya sevgisi gelir.

b) İbadet ve taatla marifeti artırmak. Marifetin insan kalbini her yönüyle tamamen kaplaması muhabbet doğurur. Bunun yolu, nafile ibadet ve taatlarla ruhu güçlendirmektir. Bu yolla elde edilen muhabbet, toprağı temizledikten sonra tohum ekmeğe benzer. Nitekim Kur'an'daki: "Allah nasıl bir temsil yaptı görmedin mi? Hoş bir kelimeyi (yani tevhid kelimesini) kökü yerde, dalları ve budakları gökte olan hoş

---

[11] el- Ahzab,33/4.

[12] el-Furkan,25/43.

bir ağaca benzetti" ayeti iman tohumunun, ibadet, taat ve ahlak ile kol-budak salıp meyve vereceğini bildirmektedir.[13]

Hakk Teâlâ'nın olan kuluna muhabbeti ona hayır irade etmesi ve ona rahmet etmesidir. Rıza, gadap, re'fet ve bunlar gibi, muhabbet de, iradenin (çeşitli) isimlerinden bir isimdir. Bütün bu isimlerden hiçbiri, Allah'ın iradesinden başkası için layık olmaz. Bu irade, Allah'ın kadim bir sıfatıdır. O, fiillerini bununla irade eder. (Fiil ve tasarruflarında bu irade ile mürit olur).

Allah'ın kulunu sevmesi, ona bol, bol nimet ihsan etmesi, dünya ve ahirette sevap vermesi, ceza mahalli olan (cehennem)den onu emin kılması, günahtan koruması, yüce haller ve yüksek makamlar ikram etmesi, başkasına ve masivaya ,iltifat etmekten, sırrının ilgisini kesmesi, her şeyden uzaklaşana kadar, sadece rızasını talep eder hale gelinceye dek ona ezeli inayetini ulaştırması demektir. Hakk Teâlâ, bu manaları kuluna tahsis edince, bu iradenin bu şekilde ona tahsis edilmesine, Sûfiler muhabbet ismini verirler.

Hakk Teâlâ'nın muhabbeti, kulu güzelce meth-u sena etmektir. Allah'ın meth-u senası, Onun kelamıdır.Yine Allah'ın muhabbeti, Onun ihsanı, Onun ihsanı da fiili manasına gelir.

Muhabbet, itaatkâr mü'minin kalbinde oluşan bir sıfat olup, sevgilinin rızasını talep etmek, onu görmek için sabırsızlanmak, ona yakın olma arzusu içinde kararsız olmak, o olmadan karar ve rahat bulmamak, onu zikretmeyi alışkanlık haline getirmek, zikrinin dışında kalan her şeyden teberri etmek ve uzaklaşmak.

Muhabbette rahatı kendine haram kılmak karar ve sükûn halini kendinden uzaklaştırmak ülfet ve ünsiyet ettiği şeylerin hepsini kökten terk etmek, heva ve hevesten yüz çevimek, sevgi sultanına yönelmek, bu sultanın hükmüne itaat etmek, Hakk Teâlâ ve takaddes Hazretleri'ni kemal vasıflarıyla tanımak için, O'nu yani Allah'ı ululamak ve yüceltmek manasına gelmektedir.

Kulun Hakk'a karşı olan muhabbetine gelince, halkın yekdiğerine karşı olan sevgileri cinsinden olması caiz değildir. Çünkü bu manadaki sevgi, ihata ve idrak suretiyle sevgiliyi idrak etme manasına gelmektedir. Bu ise, cisimlerin sıfatı ve özelliğidir. Hakk aşıkları, Ona yakınlık halinde istihlak içindedirler. Onun keyfiyetini talep halinde değillerdir.

---

[13] H.Kamil Yılmaz , **Tasavvuf ve Tarikatlar**, İst.1994, s.218-219.

Çünkü, talip muhabbete nefsi ile kaimdir. Halbuki istihlak halinde olan sevgilisiyle kaimdir. Muhabbet cenginin yapıldığı alandaki en iyi ve en sadık kimseler istihlak ve kahr halinde (müstehlik, makhur, mağlup vemahkum bir durumda) bulunurlar. Zira muhdes için, kadime kadimin kahretmesinden başka tevessül (ve yol) yoktur. Bir kimse, muhabbetin hakikatını gerçek manasıyle bilirse, müphemlik ortadan kalkar, müşkil kalmaz.

Muhabbet konusunda imani ve itikadi olanlar da iki çeşittir. Biri üzerinde Hakk'ın nimetini görür. Nimetin ve ihsanın görülmesi, nimeti vereni ve ihsanda bulunanı sevmeyi icap ettirir. Diğeri, üzerine muhabbetin galip gelmesi sebebiyle, bütün nimetleri hicap mahalline kor (tüm ihsanları mahcup olma ve perdelenme vasıtası olarak kabul eder). Bu durumdakilerin yolu, nimeti görmekten nimeti verene (ve Onu temaşa etmeye doğru) gider ve bu daha yüksektir.

Muhabbet her çeşit halk kesimleri arasında bilinmekte, bütün dillerde meşhur olmuş bulunmakta ve tüm milletlerin lisanlarında, durmadan üzerinde konuşulmaktadır. Aklı başında hiç bir zümre, muhabbeti kendinden gizli bir halde tutmaya kadir olamaz.

Muhabbet akdindeki deniz kalpteki serap gibidir. Kalp için muhabbet, yenilir ve içilir bir gıda gibidir. Bir gönülde sevgi bulunmazsa,o haraptır. Zorla onu celp veya defetmenin yolu yoktur. Kalp üzerinden geçen lâtifelerden (sevgi ve hislerden) nefs haberdar olmaz.(Sevgi, fitri, cibilli ve tabii bir histir. Bazen insan sever de, sevgisinden nefretinden haberi olmaz).

Hakk Teâlâ, bedenlerden yedi bin sene önce kalpleri yaratmış, onları kurb makamında muhafaza etmiş,kalplerden yedi bin yıl önce ruhları yaratmış, onları üns gülistanında muhafaza etmiş, ruhlardan yedi bin yıl önce sırları halk etmiş, bunları vuslat derecesinde muhafaza etmiş, her gün üç yüz altmış defa cemalin keşfi ile sırra tecelli etmiş, üç yüz altmış kere nazarı ile ona ikramda bulunmuş (kuluna nazar etme saadetine onu erdirmiş), muhabbet sözünü ruha işittirmiş, üns latifelerinden bir latifeyi üç yüz altmış defa kalbe zahir kılmış, böylece bunların cümlesi, kevne ve(kainat) nazar kılmışlar,her biri kendinden daha mükerrem ve daha şerefli birini görememiş, aralarında bir övünme ve böbürlenme hali peyda olmuş, bundan dolayı şanı yüce olan Allah onları imtihan etmiş bu sebeple sırrı ruha hapsetmiş, ruhu hapishanesine atmış, kalbi de beden zindanına sokmuş, sonra aklı onda terkip etmiş (bünyeye

yerleştirmiş), nebiler (s.a.) göndermiş, emirler vermiş. İşte o vakit bunlardan her biri kendi makamını (ve yerini) aramaya başlamışlar, Hakk Teâlâ namazı emretmiş, bu surtle beden namaz kılar hale gelmiş, kalp muhabbetle birleşmiş, ruh kurb haline ermiş ve sır da vuslatta karar kılmıştır.

Muhabbetten bahsetmek muhabbet değildir. Çünkü (aşk ve) muhabbet (yaşanan, tadılan bir) haldir ve hiç bir zaman, hal, kâl (yani laf ve söz) değildir. Eğer bütün cihan halkı muhabbeti celb etmek isteseler, buna kadir olamazlar, onu defetmeye olanca gücüyle çabalasalar, defedemezler. Çünkü muhabbet mevâhiptendir, mekasipten değildir. Allah'ın hibesidir, kulun kazancı değildir. Muhabbet talep eden bir şahsa, muhabbeti temin ve celbetmek için bütün alem biraraya gelseler yine de buna kadir olamazlar. Muhabbete ehil olan bir kimseden, muhabbeti, def ve uzaklaştırmak için bütün cihan halkı toplansa, buna da güç yetiremezler ve aciz kalırlar. Çünkü o, (yani sevgi ve aşk) ilahidir, (beşeri ve) ademi olan, lahi (yani lehv, eğlence ve süfli arzular) olur. Lahi olan ilahi olanı idrak edemez.

Aşka gelince, şeyhler bu konuda pek çok söz söylemişlerdir. Sûfiler zümresinden bir taifeye göre Hakk teâlâ'ya aşık olmak caizdir, ama Hakk Teâlâ'dan aşk caiz değildir. Bunlar derler ki: Aşk, bir zatı sevgilisinden menedn bir sıfattır. Kul Hakk'tan menolunmuştur.Ama Hakk kuldan memnu değildir. Kulun Hakk'a aşık olması caizdir. Fakat Hakk'ın kuluna aşık olması caiz değildir (çünkü kulun sevgilisine ulaşmasına engel olan maniler vardır, ama Allah'ın sevdiği şeye vasıl olması için bir mani yoktur. Mani olmayınca da Allah menedilmiş ve netice itibariyle aşık olmuş olmaz).

Başka bir taife, kulun Hakk Teâlâ'ya aşık olması da caiz değildir. Çünkü aşk haddi tecavüz etmektir,halbuki Allah Teâlâ mahdut değildir, demiştir.

Sonraki Sûfiler de şöyle derler: İki cihanda aşk, bir zatı idrak etmeyi istemekten başka bir şey için sahih olmaz. Halbuki Hakk Teâlâ'nın zatı idrak edilir bir zat değildir. Muhabbet, sıfatla beraber sahih olur, onun üzerine ve ona karşı aşkı sahih olmaması lazım gelir. (Muhabbet ve sevgi sıfat seviyesindedir, onun için Allah hakkında caizdir. Aşk, zat seviyesinde olduğu için caiz değildir). Yine bunlar derler ki, aşk muayene ve gözle görme olmadan tasavvur edilemez. Halbuki sem' ve işitmekle muhabbetin vücuda gelmesi sahihtir. Aşk

nazara (bakmaya ve görmeye) bağlı olduğu için Hakk'a karşı caiz olmaz. Çünkü hiç bir kimse Onu dünyada göremez. Muhabbet, habere ve işitmeye dayandığı için, herkes muhabbet davasında bulunmuştur. Çünkü hitapta herkes eşittir. Hakk Teâlâ zatı ile idrak ve hissedilir bir varlık olmadığı için, Halkın aşık olması sahih olmaz. Sıfatları ve fiilleri ile ihsan ve ikramda bulunduğu için, evliyanın Onu sevmesi sahih olmuştur. Görmez misin ki, Yakup (a.s.), Yusuf (a.s.) un muhabbetine mustağrak olunca, firak ve hicran halinde iken Yusuf'un gömleğinin kokusu burnuna ulaştığı vakit görmeyen gözleri görür hale gelmişti. Zeliha, aşkta istihlak halinde olduğu için, Yusuf'un vuslatına ermediği sürece, gözleri açılmadı. (Hz. Yakub'un gözlerinin kapanmasına Hz. Yusuf'un muhabbeti, Zeliha'nın gözlerinin kapanmasına ise onun aşkı sebep olmuştu. Bunun için birinin gözü koku ve haberle, öbürününki vuslatla açılmıştı). Bu son derece şaşılacak bir yoldur. Zira biri hevayı beslemekte ve terbiye etmekte, öbürü ise, hevayı terk etmektedir.

Yine denilmiştir ki: Aşkın zıddı yoktur. Hakk Teâlâ'nın da zıddı olmadığı için O'nun hakkında bu caiz değildir. (Aşk iki zıt arasında, bir cins ile karşı cins arasında olur. Halbuki Allah için böyle bir durum bahis konusu değildir).

Muhabbet, sevenin sıfatları ile mahvolması ve mahbubu zatı ile ispat etmesidir. Seven kendisine ait bütün vasıfları sevgilisini talepte nefy ve mahveder, böylece Hakk'ın zatını ispat ve kabul eder. Yani sevgili baki olunca sevenin fani olması lazım gelir. Zira mutlak velayet ve hakimiyet kendisine ait olsun, diye muhabbetteki gayret ve kıskanma, sevenin bekasını nefy ve mahveder.(Böylece seven değil, sevgi mutlak suretle hakim olur). Mahbubun zatını ispat etmeden, muhibbin sıfatı fani olmaz. muhibbin kendi sıfatı ile kaim olması caiz değildir. Çünkü sıfatı ile kaim olabilse, mahbubun cemaline ve güzelliğine muhtaç olmazdı. Hayatının, mahbubunun cemali ile olduğunu bildiği vakit, zaruri olarak kendi sıfatını nefy ve mahvetmeye talip olur. Çünkü, kendi sıfatı ile bakiolası halinde, mahbubundan mahcup kalacağını bilir. Bu suretle dostuna olan muhabbeti sebebiyle kendine düşman hale gelir.[14]

Genel olarak Yaratanla yaratıklar arasında, özellikle de Yaratanla insan arasında sevgi, kainatın temel yasalarından biridir . Yüce Allah,

---

[14] **Hucviri,Keşfu'l-Mahcup**,(trc. Süleyman Uludağ), İst.1982, s.450-452.

eserlerini fiillerini görmek, isim ve sıfatlarıyla görünmek için kainatı yaratmıştır. O, yaratıcıdır, rızık verendir, kısandır, açandır, yükseltendir, aziz edendir, alçaltandır, zelil edendi; diğer isim ve sıfatların sahibidir. Eğer yarattığı kimse yoksa yaratması, kuru bir isimden ibaret kalır. Rızık verdiği kimse yoksa, rızık verici sıfatı eyleme çıkmaz, bir kuvveden ibaret kalır. Öteki isim ve sıfatları da böyle, ancak tatbikatla, eyleme çıkmakla kuvveden fiile geçmiş, görünmüş olur. İşte Yüce Allah, isimlerini ve sıfatlarının görünmesi için alemleri yaratmıştır. "Ben, cinleri ve insanları, sadece bana kulluk etmeleri için yarattım"[15] ayetinde bu gerçeğe işaret edilmiştir. Çünkü tapılmak, bilinmenin en ileri sonucudur. Demek ki Allah, şanının bilinmesi için kainatı yaratmıştır. Hakk'ın bilinme ve tapınılma iradesi, parça parça her yarattığında görünen sevgiyi içermektedir.

Maddi yaratıkların en küçük parçası atomdur. Atomun yapısını bilen insan, merkezdeki çekirdek ile onun çevresinde korkunç süratle dönen elektronlar arasındaki cazibeyi yani sevgi bağını anlar. Şimdi sevgi, kainatın en küçük parçasına hakim olduğuna göre, o zerrelerin birikiminden oluşan kainat cisimlerinin hepsine hakimdir. Demek ki kainatın yapısı,isim ve sıfatlarını seven Allah'ın sevgisinden taşan bir sevgi üzerine kuruludur.

Akıl, nakil, fitrat, ibret, zevk ve vicdan kanıtları hep kul ile Rab, yaratılan ile Yaratan arasında iki yönlü muhabbetin varlığını gösterir. Allah'ın yaratması, doğru yolu göstermesi için emirler vermesi, peygamberler göndermesi, davranış ve eylemlere sevap ve ceza belirlemesi hep muhabbetinin, yaratıkları kollamasını eseridir. Gökler ve yer muhabbetten yaratılmıştır. Tanrılığın sırrı muhabbettir.

Yaratıcının, yarattığını sevmesi, kendi zatını ve fiillerini sevmesi demektir. Yaratılanın, yaratanı sevmesi ise, eksiğin kemale eğilimidir. Parçanın bütününe incizabı, elektronun çekirdeğe, gezegenlerin güneşe; güneşin sistemiyle birlikte tabi olduğu galaksi merkezini incizabı gibi. Çünkü yaratığın varlığı, hayatı ve eylemleri hep Yaratana bağlıdır. Yaratanın sevgisi, yaratılanın, özellikle de tam bilinç sahibi insanın hücrelerine, ruhuna karıştırılmıştır. Mahlukatın hamuru, Halık sevgisiyle yoğrulmuştur. "Allah, İbrahim'i halil edinmiştir."[16] Hullet de

[15] Zariyat, 51/56.
[16] Nisa ,4/125.

muhabbetin en olgunudur. Muhabbet kalpte şevk, üns, inbisat ve rıza gibi güzel haller doğurur.

Allah'ın kulu çeşitli belalarla, sıkıntılarla sınaması, kulun değersizliğine değil, tersine Allah katındaki değerine işaret olabilir. Belalar Allah'ın sınaması olduğu gibi, nimet bolluğu da Onun imtihanıdır. O, kimini bolluk ile, kimini darlık ile dener. Kulun nimetlere şükretmesi, sıkıntılara, darlıklara katlanıp sabretmesi, Allah'ın, kendisini sevdiğinin belirtilerindendir.

Allah'ın, kulunu sevdiğinin ilk belirtisi, onu yaratması, ona varlık, sağlık vermesi, hayatını sürdürebileceği nimetleri lutfetmesidir. Ayrıca kulunun doğru yola iletmek, dünyada ve ahirette mutsuzluğa düşmesini önlemek için ona verdiği akıl gücü, irade özgürlüğü yanında peygamberler, ıslahatçılar göndermesi de Allah'ın sevgisini bir sonucudur.

Mahlukatın en değerlisi ve şereflisi olarak yaratılan insanın asıl yaratılış nedeni, yükselip kemal kazanmasıdır. Kul, kazandığı kemal ölçüsünde sonsuz ahiret hayatında mutlu olur. Kemal kazanmak da olayların sınavlarından geçmekle mümkündür. İşte Allah, sevdiği kulunu çeşitli meşakkatlerle, belalarla sınavlardan geçire geçire olgunlaştırmak ister.

Allah kulunu çeşitli belalarla, zorluklarla, musibetlerle dener. Kul, her bela ile denenip sabreder, Allah'a sığınırsa temizliği artar, Allah katında derecesi yükselir. Dünya, başlı başına bir imtihan alanıdır. "Allah, sizin hanginizin daha güzel iş yapacağınızı denemek için ölümü ve hayatı yarattı"[17] "Andolsun, sizi korku, açlık, mallarınızdan, canlarınızdan ve ürünlerinizden eksiltmek gibi şeylerle deneriz; sabredenleri müjdele: Ki onlara bir bela eriştiği zaman: 'Biz Allah içiniz ve biz Ona döneceğiz!' derler. İşte Rablerinden bağışlamalar ve rahmet hep onlaradır ve doğru yolu bulanlar da onlardır".[18]

Allah'ın, kulu çeşitli belalarla sıkıntılarla sınaması, kulun değersizliğine değil tersine Allah katındaki değerine işaret olabilir. Belalar Allah'ın sınaması olduğu gibi, nimet bolluğu da O'nun imtihanıdır. O, kimini bolluk ile, kimini darlık ile dener. Kulun nimetlere şükretmesi, sıkıntılara, darlıklara katlanıp sabretmesi, Allah'ın kendisini sevdiğinin belirtilerindendir.

---

[17] Mülk,67/2.

[18] Bakara,2/155-156.

Allah sevgisinin belirtilerinden biri de kulun, Allah'ın muradını, kendi isteklerine üstün tutması; Allah'ı, kendi canından fazla sevmesi, gerektiğinde canını Allah yoluna feda etmekten kaçınmamasıdır. Çünkü "Allah, yolunda harçla kaynatılmış binalar gibi saf bağlayarak çarpışanları sever"[19] "Allah, cennet karşılığında, müminlerden canlarını ve mallarını satın almıştır. Allah yolunda çarpışırlar, öldürürler ve öldürülürler"[20]

Allah sevgisinin belirtilerinden biri de kulun, Allah'tan başka her şeyi, O'nun uğrunda feda etmesidir. Sevginin alameti, sevdiğini, nefsinden üstün tutmandır. Allah'a ibadet eden herkes habib (seven) değildir. Seven, yasaklardan kaçınandır. Onların durumu: "Allah onları sever onlar da O'nu severler. Müminlere karşı uysal, alçak gönüllü, kafirlere karşı şiddetlidirler. Allah yolunda savaşırlar ve bu konuda hiçbir kınayıcının kınamasından korkmazlar"[21].

Muhabbet, çok önemli bir konudur. Laf ile değil, hal ile olur. Bunun içindir ki Fudayl ibn İyad şöyle demiş: "Sana :'Allah'ı seviyor musun?' denilirse sus. Çünkü 'Hayır' dersen kafir olursun . 'Evet' desen sıfatın, sevenlerin sıfatı değildir. Gazaba uğramaktan sakın!"

Allah sevgisinin belirtilerinden biri de dünyanın elden çıkmasına üzülmemek, Allah'ın zikri dışında geçen saatlere üzülmek, ibadetleri yüksünmemek, zevk alarak yapmak, Allah'ın yaratıklarına şefkatli, acımalı olmaktır.

Allah sevgisinin belirtilerinden biri de sevgilisinin rızasından başka bir kaygısı, düşüncesi olmamaktır. Çünkü Allah'ın rızası, nimetlerin en büyüğüdür.

Bazen kul, günah da işleyebilir ama bu, onun Allah'ı sevmesine engel olmaz. Şu olay bunu göstermektedir: Sözleriyle, şakaları ile Peygamber (s.a.) i güldüren bir sahabe (bir rivayette Naiman) içki müptelası idi. Her içtiğinde getirilir, Peygamber Aleyhisselam ona had vururdu. Bir gün yine getirildi, Peygamber onu dövdürdü. Bir adam:

-Bu adam, içki yüzünden ne çok Allah'ın Elçisine getiriliyor? deyip ona lanet etti. Allah'ın Elçisi buyurdu ki:

-Ona lanet etme, çünkü o, Allah'ı ve Elçisini seviyor!". [22]

---

[19] Saf,61/4.
[20] Tevbe,9/111.
[21] Maide,5/54.
[22] Buhari,Trc.Mehmet Sofuoğlu,Hudud,9,s.6642.

Ali ibn el- Muvaffak'ın şöyle dediği rivayet edilir: "Rüyamda cennete girdiğimi gördüm.Bir adam sofranın başında oturmuştu, sağında ve solunda bulunan iki melek, bütün nefis yemekleri ona yediriyorlar, o da yiyordu. Bir adam da cennetin kapısında durmuş, insanların yüzlerine bakıyor, kimini içeri bırakıyor, kimini bırakmıyordu. Onları geçip Kutsal Huzur'a vardım. Arşın otağında bir adam, gözünü Allah'a dikmiş, öyle bakıyor, hiç gözünü Ondan ayırmıyordu. Rıdvan'a dedim ki:

-Bu kimdir?

- Ma'ruf el-Kerhi'dir, dedi, Allah'a, cehennem korkusu, cennet arzusu için değil, Allah'ı sevdiği için ibadet etti.Allah da ona, kıyamet gününe dek, kendisine bakmasına izin verdi.

Diğer ikisinin de Bişr ibn el- Haris ile, Ahmed ibn Hanbel olduğunu söyledi."

Sevginin kemali, bütün mevcudiyetiyle kalbin Allah'ı sevmesidir. Gönül başkasına iltifat ettiği nispette başkası ile meşgul olan bir boşluğu var demektir. Sirke konmak istenen bir bardakta su bulunduğu vakit, ne kadar su varsa o nispette az sirke olacağı gibi, başkası ile meşgul olan kalp de o meşgale nispetinde Allah sevgisi azalır. Bardağı tamamen sirke ile doldurabilmek için suyunu tamamen boşaltmak gerektiği gibi, kalbi de tamamen Allah sevgisi ile doldurmak için başka her şeyden temizlemek lazımdır.

Allah sevgisini zayıflatan sebeplerden birisi, dünya sevgisidir. Aile, evlat, akraba, mal, akar, hayvan, bağ-bahçe ve bostan sevgileri de böyledir. Hepsi Allah sevgisini azaltır. Hatta kuşların güzel seslerinden ve sabah rüzgarından zevk almak, Allah sevgisini azaltmağa vesile olan dünya varlıklarına yönelmektir. Dünya ile ünsiyet ettiği nispette Allah sevgisi azalır. Ahiret ile dünya, doğu ile batı ve iki kuma gibidir. Doğuya yaklaşanın batıdan uzaklaşması gibi, dünyalıktan yararlanan kimse de yararlandığı nispette ahiretten uzaklaşır ve ahiret nasibi azalmış olur. Kumalardan birini gönlünü hoş tuttuğu nispette diğerinin gönlünü kırdığı gibi, dünya ile ahiretten birini memnun ederken mutlak surette diğerini küstürmüş olur, yani birinden nasibini alırken diğerinden nasibi azalmış olur.[23]

---

[23] Gazali, **İhya**, IV, İst.1975, s.570.

Aşk Kavramı İle İlgili Sûfîlerin Sözleri

Cüneyd-i Bağdadi: "Muhabbet, kalbin meylidir",demiştir. Bu sözün manası; Muhabbet, kulun kalbinin tabii bir şekilde Allah'a ve Ona ait olan şeye meyletmesi ve yönelmesidir.

Muhammed b. Ali Kettani; "Muhabbet, tercihi sevgili için yapmaktır." (Sevgilinin arzusunu kendi arzusuna takdim etmektir), demiştir.

Ebu Abdullah Nebaci; "Yaratıklarla ilgili muhabbet zevk verir, Yaratıcı ile ilgili muhabbet insanı mahveder" demiştir. Mahv olmanın manası, sevgili için bir hazzın kalmaması, muhabbetin bir illeti ve sebebinin bulunmaması ve illetle kaim olmaması demektir. (Allah kulunu illetsiz sevdiği gibi kulun da Mevlasını illetsiz sevmesi, Allah'ı sırf Allah olduğu için sevmesi).[24]

Ali er-Ruzbari der ki: "Bütün varlığından sıyrılmadıkça sevginin sınırına yaklaşamazsın."

Beyazid-i Bestami : "Muhabbeti ile kendi (varlığını) öldüren kimsenin diyeti Cenab-ı Hakk'ı görmektir. Aşkın öldürdüğü kimsenin diyeti de Hakk'la sohbet ve O'nunla yakınlıktır" der.

Rabia :"Gerçek manada Allah'ı seven kişinin inlemesi ve aşkı, mahbubu olan Allah'la beraber olmadıkça dinmez" dedi.

Ebu Abdullah el-Kureşi: "Muhabbetin hakikati, bütün varlığını sevgiline hibe etmen ve sana senden hiçbir şeyin kalmamasıdır" şeklinde açıklamıştır.

Ebu'l-Hüseyn el-Verrak: "Allah ile mesrur olmak, Ona olan sevginin şiddetindendir. Kalpdeki sevgi, her türlü kiri yakıp yok eden bir ateştir.

Aşkı sabır manasıda kullanan Yahya b. Muaz: "Muhiblerin sabrı zahidlerin sabrından daha şiddetlidir. Hayret, insan sevdiğine karşı nasıl sabreder?" demiştir.

Ebu Ya'kub es-Susi der ki: "Muhabbetten geçip muhabbet bilgisiyle fena bulmadıkça mahbub (Allah)'a olan sevgi sahih olmaz. Bu duruma erenin hedefi sevgi değil, sevgilidir. Seven bu dereceye varınca, sevgisini yitirmiş, sevgilisini seven bir muhib haline gelmiş olur."[25]

---

[24] Kelabazi,Taaruf,(trc.S.Uludağ),İst.1992S.16

[25] Sühreverdi, **Avarifül-Mearif** (Trc.H.Yılmaz), İst.1990, s.630-631.

İbn Abdüsselam şöyle der: "Muhabbet, seni hem kör hem de sağır eden şeydir. Kör olursun, sevgiliden başkasını göremezsin. O'ndan başka bir maksat müşahede edemezsin."

Yahya ibn Muaz: "Bana göre hardal danesi kadar sevgi, sevgisiz yapılan yetmiş yıllık ibadetten iyidir".

Şibli: "Kalbde sevilenden başka herşeyi mahvettiğinden dolayı sevgiye mahabbet denmiştir" diyor.

Ebu Yezid el-Bestami: "Muhabbet, kendi yaptığın çoğu az görmen; sevgilinin azını çok görmendir" demiştir.

Süfyan-i Sevri, Rabia'ya:

- İmanın hakikati nedir? dedi. Rabi'a:

- Kötü bir ırgat gibi olmamak için ben, Allah'a, cehenneminden korku, cennetini arzu dolayısıyla ibadet etmedim, sırf O'nu sevdiğim, Ona müştak olduğum için ibadet ettim , dedi.[26]

MARİFET KAVRAMI

Marifet Kelimesinin Sözlük ve Terdim Manaları

Bilgi, tecrübe ve ameli bilgi, tanımak, aşinalık. Sûfiler in ruhani halleri yaşayarak, manevi ve ilahi hakikatleri tadarak (iç tecrübe ile ve vasıtasız olarak) elde ettikleri bilgi, irfan. Bu yoldan Hakk'a dair elde edilen bilgiye marifetullah, buna sahip olan kişiye ârif-i billah (ârif, urefa) denir.[27]

Tasavvufun İslam düşüncesine kattığı canlılık ve zindeliğin temelinde marifet anlayışı bulunmaktadır. Marifet ilimden tamamen farklı bir şeydir. İlim bilmek marifet tanımaktır. İlim yolunda olanlara âlim, marifet ve irfan yolunda olanlara ise ârif denir. İrfan, keşif, ilham, ilmi ledün, sezgi gibi daha başka terimlerle de isimlendirilen marifet, kalp kaynaklı vasıtasız bir bilgidir.[28]

Keşf, ilham, sezgi ve manevi tecrübe ile Allah hakkında elde edilen bilgiye marifetullah denilir. Bu nevi bilgi ile Allah'ı bilen ve tanıyan kimseye arif-i billah denildiğini belirtmiştik. Marifet akla, hisse ve nassa dayanmayan ve zahiri olmayan batini bilgiler manasına gelir.

---

[26] Gazali, **a.g.e.**, .IV, s.287.

[27] Süleyman Uludağ,**Tasavvuf Terimleri Sözlüğü,** İst. 1991.s.316.

[28] Mustafa Kara, **Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi**, İst.1995, s.129.

Amel, taat, ibadet ve dini ahkâmın tatbik edilmesinden hasıl olan marifet; istidlâli, kıyasi, akli, mantıki, nassi ve nakli bilgilerden çok farklıdır. Sûfiler Allah'ı tanımanın yolu olarak aklı ve nakli değil, keşfi ve marifeti kabul etmişlerdir. Onlara göre Allah akıl üstü bir varlık olduğundan O'nu düşünce ile kavramak ve tanımak mümkün olmadığı gibi nakli bilgilerle tanımak ta kabil değildir. Sûfiler e göre Allah'ın varlığı akli ve nakli delillerle ispata ihtiyaç bırakmayacak kadar aşikardır. Buna "bedahet delili" adı verilmektedir. "Marifet-i ilahiye" "teofizi" manasına da gelir.[29]

Alimlere göre, marifet ilim anlamındadır. Ancak ilmin özel bir çeşididir. Her ilim marifet ise de her marifet ilim değildir. Sûfiler e göre marifet: Allah'ı, isim ve sıfatlarıyla bilmek, bunun yanında doğru hareket etmek, kötü huylardan temizlenmek, nefi vesveselerinden ilgiyi kesmek, alçak gönüllü olmak, gönülden Allah'ın isteğine ve buyruğuna uymaktır. Marifetin görünürde belirtisi, kulun ara vermeden, usanmadan ibadete sarılmasıdır.

Kul, halka yabancı, nefsinin şerrinden beri, nefis arzularından temiz olur, gönlüyle Allah'a yalvarır, her an O'na başvurursa muhaddes (Hak tarafından kendisine bilgiler verilen, ilham edilen kişi) olur, kalbine Hakk'ın sırları dolar. İşte o zaman ona "ârif", onun haletine marifet denilir. Nefsine ne kadar yabancı olursa Rabbini bilmesi (marifeti) o kadar olur

İçinde dünya düşüncesi olanın marifeti doğru değildir. Zira doğru marifet, maruf(bilinen Hak)dan başkasını bırakmaz. Marifet doğru olunca arifi marifetinden hep geçirir. Arif bildiğinin farkında olmaz. Çünkü Maruf'ta kaybolur.[30]

Hakk Teâlâ "Allah'ı hakkı ile takdir edemediler"[31] buyurmuştur. Allah (c.c.) kendisini kullarının hakkıyla tanıyamadıklarını eğer öyle olsaydı bu dünyada insanların yaşayışlarının çok farklı olacağını ifade etmektedir.

Allah Teâlâ ile ilgili marifet iki nevidir. Biri ilmi, diğeri halidir. (Tevhid-i ilmi, tevhid-i hali). İlmi marifet, bütün dünya ve ahiret hayırlarının aslı ve esasıdır.

---

[29] Kelabazi,**a.g.e.** , s.93-94.
[30] Süleyman Ateş, **a.g.e.**, s.491.
[31] En'am,6/9.

Bütün hallerde ve zamanlarda kul için en önemli şey, şanı yüce olan Allah'ı tanımaktır. Hakk Teâlâ; "Ben cinni ve insanı sadece bana ibadet etsinler diye yarattım"[32] buyurmuştur. Bu ayetteki "ibadet etsinler", ifadesi "tanısınlar", manasına gelmektedir. (Maksat ibadet değil, marifettir.) Allah tarafından (dost olmak üzere) seçilenleri, dünya zulmetlerinden kurtarılanlar ve kalpleri kendisi ile ihya edilenler müstesna, halkın çoğu bundan (marifetullahtan) yüz çevirmişlerdir. Bu hususta Hakk Teâlâ; "Kendisine nur verip, onunla halk arasında yürüyen bir kimse-yani Hz. Ömer- zulmetler içinde kalan bir kimse - yani Ebu Cehil- gibi midir?"[33] buyurmuştur. Marifet, kalbin Hakk ile hayat bulması ve diri olması, sırrın Hakk'ın haricinde kalan şeyden yüz çevirmesidir. Herkesin kıymeti sahip olduğu marifet iledir. Marifet sahibi olmayanın kıymeti yoktur.

İnsanlar Allah hakkındaki sıhhatli ilme "marifet" adını vermişlerdir. Tasavvuf yolunun şeyhleri ise Allah hakkındaki sıhhatli hale "marifet" adını vermişlerdir. Bundan ötürü de "marifet ilimden üstündür" demişlerdir. Çünkü sıhhatli ilim olmadan sıhhatli hal bulunmaz. Sıhhatli ilim sıhhatli hal değildir. Yani Allah hakkında alim olmayan , Onun hakkında arif olamaz . (Hakk'ı bilmeyen, O'nu tanımaz). Fakat arif olmayan bir kimse alim olabilir.

Tasavvuf dışındaki İslami ilimlerde marifet bir bilgi yolu olarak kabul edilmemiştir. Fakat sufiler "Kalp gözü" tabiriyle bu usulü geliştirmişler, bu yolla edindikleri irfanla tasavvufa ve İslam düşüncesine geniş ufuklar ve boyutlar kazandırmışlardır.

Marifeti hangi kalp elde edebilecektir? Sofiler bunun üzerinde de durmuşlardır. Gazali'ye göre beş engel ve perdeyi eritemeyen kalbin gözü açık sayılmaz. Bu perdeler (hicap) şunlardır:

1- Eksiklik perdesi: Çocuklarda olduğu gibi.

2- Günah perdesi : Çünkü günahlar kalbi kirletir, paslatır, bu haliyle kalp hakikatı alamaz, yansıtamaz.

3- Kalbi yönlendirememe perdesi: Kalbin tezkiye ve tasfiye edilmesi yeterli değildir. Bunun hakikat yönüne çevrilmesi de gereklidir.

---

[32] Zariyat,5/56.

[33] En'am,6/122.

4- Cehalet perdesi : Marifeti elde etme yollarının bilinmesi gerekir. Usulü bilmeyenler vusülü gerçekleştiremezler.

5- İlim perdesi : Peşin fikirler, taklide dayalı bilgiler de kalp gözünün görmemesine sebeptir.

Marifet, irfan ve keşf için kalbin hazırlanmış olması, bir başka ifade ile tezkiye ve tasfiye (temizleme-arıtma)nin tamamlanmış olması gerekir. Esasen Peygamberler de bununla görevlidir.[34]

Hakk Teâlâ şöyle buyurur: "Onlara melekleri indirsek, ölüleri kendileri ile konuşsa, her şeyi karşılarında toplasak, yine de Allah'ın dilemesi müstesna, onlar iman edecek değillerdir."[35] Şayet âyetleri ve harikulade halleri görmek ve bunlarla istidlal etmek marifet sahibi olmanın illeti olsaydı, Hakk Teâlâ kendi meşiyetini ve iradesini değil, istidlali ve ayetleri görmeyi marifetin (ve imanın) illeti kılardı.

Ehl-i sünnet ve'l-cemaata göre sıhhatli akıl ve ayetleri görmek marifetin illeti değil (vasıtası ve) sebebidir. Zira marifetin illeti Allah'ın meşiyetindeki lütuftur, sırf onun inayetidir. Dileriz ve niyaz ederiz ki, nimeti daha da umumi olsun. Çünkü ilahi inayet olmazsa, akıl âmâ olur. Ayrıca akıl, zatı icabı ve esas itibarı ile kendisinin bile ne olduğunu bilmemektedir. Aklın hakikatini ve mahiyetini akıl sahiplerinden hiçbiri bilmiş ve tanımış değildir. kendini bile bilmeyen akıl başkasını nasıl bilecek ve tanıyacak? Allah'ın inayeti olmadan istidlalde bulunmak, görülen ayet ve deliller hakkında düşünmek tamamı ile hatadır.

Kulu hidayete erdiren ve onun kalbini İslama, marifete açan ve şerh eden hakikatte Allah'tan başkası değildir. Delillerin ve aklın vücudu ile hidayete ermeye imkan yoktur. Bu hususta , Hakk Teâlâ 'nın şu sözünden daha açık bir delil yoktur: "(Cehennemdeki kafirler) şayet geri dönseler, yine de kendilerine yasak edilen şeylere dönerlerdi.[36] Müminlerin emiri Hz. Ali'ye marifetten sorulunca: "Allah'ı Allah ile tanıdım. Allah'tan başkasını da Allah'ın nuru ile tanıdım" demiştir.

Hakk Teâlâ "Allah size imanı sevdirdi, onu kalplerinizde zinetli kıldı"[37] buyurmuş, böylece imanı sevdirme ve süslü kılma işini bizzat

---

[34] Mustafa Kara,a.g.e.,s.130.
[35] En'am,6/111.
[36] En'am,6/28.
[37] Hucurat,49/7

kendisine izafe etmiştir. Hakk'ın tarifi olmaksızın, Hakk'ın marifetinden halkın aldıkları nasip, aczden başka bir şey değildir.

Sufiler marifetin kendisinden çok onun sebep, sonuç ve belirtileri hakkında açıklamalar yapmışlardır. Kuşeyri'ye göre salik önce Hakk'ı O'nun sıfat, isim ve fiillerini tanır, sonra ibadet ederek ve çile çekerek nefsini arındırır, ona yaklaşır. O zaman Hak kendisini ona tarif eder. İşte marifet budur. Hakk'ın kendi hakkında salike verdiği bilgidir. Bu bilgiyi alan salik artık arif veya arif-i billahtır. Sûfiler e göre ulu ve yüce Allah hakkında tam anlamıyla marifet sahibi olmak imkansızdır. Bir insan O'nu tanımak için olanca gücünü harcadıktan sonra Onu tanımasının imkansız olduğunu anladı mı, hakiki ve en mükemmel marifete ermiş olur. Bundan dolayı Hz. Ebu Bekir "Marifet, salikin Onun hakkında marifet sahibi olmaktan aciz olduğunu idrak etmesidir" demiştir.[38]

Allah hakkındaki marifet, sürekli olarak aklın hayret içinde kalmasından ve Hakk'ın inayetinin kulu üzerine yönelmesinden başka bir şey değildir ve (kendi iradeleri ve kudretleri ile) bunu kazanmaya halk için yol yoktur. Allah'ın lutuf ve nimetlerinden başka kul için delil yoktur. Bu da kalplerin fetih ve açılışından, gayblerin hazine ve definelerindendir. Çünkü Hakk'tan başka olan her şey muhdestir. Muhdes olan bir şeyin kendisi gibi muhdes olan başka bir şeye (insana) vasıl olması mümkündür ama kendi muhdes varlığı ile Halikına (ezeli ve kadim varlığa) vasıl olması caiz değildir.

Bu yolda akıl, kendi imkanı kadar gitmiş, ondan ona gelen tümü ile kendisi olmuştur. Dostların kalpleri (Hakk'ı talepte) çaresiz kalmışlar, acz dergahında aletsiz olarak karar kılmışlar, kararlarında da kararsız, rahatlarında da rahatsız olma haline ermişler, tazarru ederek ellerini kaldırmışlar, kalpleri için merhem aramışlardır. Marifeti (aklın O'nu tanıması) tarif ile olmuştur. Yüce Allah, kul Hakk'ı tanısın, diye onu bizzat kendi tarifi ve taarrufu ile arif kılmıştır.(Akıl ve istidlal gibi) bir alete bitişik olan bir marifet marifet değildir. Marifet, sadece varlığı onda ariyet olan şeydir.

Marifet konusunda kulların yakinlerinin bazen artması, bazen da eksilmesi caiz ve mümkündür. Fakat marifetin aslı ve esası ne artar, ne

---

[38] Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s.317.

de eksilir. Çünkü marifetin (esastan) ziyadeleşmesi noksanlıktır ve eksilmesi de zaten noksanlıktır.

Marifetullah konusunda taklid layik ve münasip bir şey değildir.

Allah'ı kemal sıfatları ile tanımak icab eder. Bu ise Hakk Teâlâ'nın güzel bir riayeti (gözetlemesi ve denetlemesi), sıhhatli bir inayeti olmaksızın doğru dürüst bir şekilde husule gelmez.

Deliller ve akıllar tümü ile Onun mülküdür, O'nun tasarrufunun altındadır. Dilediği zaman, fiillerinden bir fiilini birisine delil yapar ve ona bizzat yolunu gösterir. Dilediği zaman da aynı fiili, bu fiile aciz bırakmak için kendisine hicap kılar. Tıpkı Hz. İsa (a.s.) gibi ki, marifete ulaşmaları (ve Hakk'ı tanımaları) için bir taifeye delil, marifetten uzak kalmaları (ve Hakk'ı tanımamaları) için diğer bir taifeye hicap olmuştur.

Put, ay ve güneş için de durum budur. Bunlar, bir taife için Hakk'a giden yolda delil olmuş, ciğer bir taifenin de geri kalmalarına (ve Hakk'tan uzaklaşmalarına) vesile olmuştur.

Şayet marifetin illeti delil ise, istidlal yapan herkesin arif olması lazım gelir. Bu ise açıkça inat ve haktanımazlıktır. Allah Teâlâ birini (veliliğe, dostluğa ve Müslümanlığa) seçer, bütün eşyayı onun için rehber kılar, bu suretle o da bu vasıta ile O'na ulaşır ve O'nu tanır.

İbrahim (a.s.) gündüzleyin mağaradan çıktığı zaman hiç bir şey görmemişti. Halbuki gündüz deliller daha çok olur, (ibret alınacak harikalar ve) acayip şeyler daha açık görülür. Geceleyin mağaradan çıkınca, yıldızları görmüştü. Allah hakkındaki marifetin illeti delil olsaydı, gündüz deliller daha açık ve acayip şeyler daha seçik değil mi idi? (Hz. İbrahim'e delil gece değil de gündüz gösterilemez mi idi? Demek ki, Allah gündüzün ışığında yol göstermediği bir kuluna gece doğru yolu buldurur). Şu halde Allah Teâlâ, kulunu dilediği gibi dilediği şeye hidayet eder, yolunu gösterir. Marifetin bizzat içinde olduğu halde, marifetin gayr ve masiva haline gelebileceği bir dereceye ulaşması için, kuluna marifet kapısını açar. Bu dereceye eren kul için sıfatı ve marifeti kendisi için afet haline gelir, marifetin hakikatı onun davası oluncaya kadar marifeti ile maruf (olan Hakk) tan mahcup olur.

Marifetin hakikatı, mülk, mukaddes ve müteal olan Allah'ındır, diye bilmektir. Bir kimse, mülk olan bütün şeylerin (ve kulların) O'nun mülkü olduğunu, her şeyde O'nun tasarruf ettiğini bilirse, o kimsenin halk ile ne işi kalır ki, halk ile veya kendisi ile (Hakk'tan) mahcup olsun? Hicap, cehalettendir. Cehalet fani olunca, hicap mütelaşi olur,

ortadan kalkar. Dünyevi (olan şeyler) marifet ile uhrev (olan şeyler) haline gelir.

Bu manada ve konuda şeyhlerin bir çok rumuzu vardır. Faide hasıl olsun, diye bu sözlerden bazılarını Ulu ve Yüce Allah'ın izni ile bahis konusu edeceğim.

Marifet, hiç bir şeye taaccüp etmemendir. Zira taaccup, bir şahsın kudretinin üstünde ve gücünden fazla bir iş yapmasından meydana gelir. Mukaddes ve Müteal olan Allah kemale kadir olunca en mükemmel olanı O yapınca, bir arifin kendi fiillerine taaccüp etmesi imkansız olur. Şayet burada taaccüp edilmesi gereken bir şey varsa, o da şudur: Allah bir avuç toprağı öyle bir dereceye ulaştırmıştır ki, bu toprak O'nun emrine mahal olmuştur. Bir damla kanı öyle bir mertebeye ulaştırmıştır ki, bu kan, O'nun muhabbetinden ve marifetinden bahsetmiş, O'nu görmeyi istemiş, O'na yakın ve vasıl olmayı gaye edinmiştir.(Bir avuç toprağın, ilahi hitaba ve emre mahal olma derecesine ulaşmış olmasından, bir damla kanın mahabbetullah ve marifetullahtan bahsederek, Hakk'ı temaşa etmeyi istemesinden, O'na yakın olmayı ve vuslatına ermeyi maksat edinmesinden daha fazla taaccüp ve hayret edilecek ne vardır? Bunun dışında kalan her şey tabiidir ve onun için de şaşılacak bir yanı yoktur)

Marifetin hakikatı, aralıksız olan nurlardaki latifeler ile halkın, esrar (ve ruhlar) üzerine muttali ve vakıf olmalarıdır. Yani şayet Hakk Teâlâ, inayeti ile kulunun kalbini kendi nuru ile süslemez, bütün afetlerden onu temizlemez; bu hususu, varlıkların ve eşyanın (mevcudat ve müsbetatın) onun kalbinde bir hardal tanesi kadar dahi değer ifade etmeyecek bir şekilde gerçekleştirmezse, zahirdeki ve batındaki sırların müşahede edilmesi hali o kulu galebesi altına almaz. Allah (bir kuluna) böyle muamele edince de muayene tümü ile müşahede olur. (Gözle görülen hususlar yaşanır ve tadılır hale gelir).

Marifet, hayretin devamlı oluşudur. Hayret iki nevidir: İlki, bir şeyin varlığı ve mahiyeti, ikincisi bir şeyin keyfiyeti hakkındaki hayrettir. Allah'ın varlığındaki hayret şirk ve küfürdür, keyfiyetindeki hayret ise marifettir. Çünkü Allah'ın varlığında arifin şüphesi yoktur, Allah'ın keyfiyeti ve nasıl bir varlık olduğu hususunda ise akıl için mecal yoktur. Burada geriye Hakk'ın vucudunda yakin, keyfiyetinde ise hayret kalmaktadır. Bundan dolayıdır ki, (Şibli); " Ey hayrete düşenlerin delili, hayretimi artır", demiştir. O bu sömzü ile önce Allah'ın varlığı ve

sıfatlarının kemali konusundaki marifeti isbat ve kabul etmiş, bütün halkın maksadını O olduğunu, dualarını O'nun tarafından kabul edildiğini, hayret edenler için O'dan başka hayret edilecek bir şey bulunmadığını bilmiş, o zaman hayretin artırılmasını dilemiş, matlupta (Allah'ın varlığında) aklın hayran ve sergerdan olmasının bir şirk ve bir vakfe, (tereddüt) olduğunu anlamıştır. Ve bu mana gayet latif ve hoştur.

Hayvanatı gördüğü zaman, tavır ve davranışlarında bir değişiklik yapmadığı ve onlara karşı bir aldırışta bulunmadığı gibi, onlara karşı da aynı şekilde davranmalıdır. Mesela, çobanın maksadı, koyunu doyurma çobanın esas görevi korumak olduğu ve koyunlardan başka bir şey beklemediği, onların da kendisine bakmalarını düşünmediği gibi kendisi de insanlara karşı böyle olmalıdır. İnsanları hayvanlar gibi görmeyen, onların ıslahı ile meşgul olmaktan kurtulamaz. Halbuki bazen onları düzeltirken kendini ifsad eder. Mum ışığı gibi ki başkasını aydınlatırken kendisi yanar gider.

Şayet, bu mertebeye vasıl olmadan kimse vaaz etmese, dünya vaizsiz kalır ve kalpler ölür.

Rasul-i Ekrem "Dünya sevgisi bütün hataların başıdır" buyurmuştur. Eğer insanları dünyayı sevmese, alem helake gider ve dünya harap olurdu. Geçim yolları bozulur, kalp ve bedenler birden helak olurdu. Ancak Rasul-i Ekrem, dünya sevgisinin mühlik olduğunu ve tehlikeli olmasının, çoklarının kalbinden bu sevgiyi kaldırmayacağını bildi. Bununla beraber nasihati terk etmedi ve dünya sevgisindeki tehlikeleri anlatmaktan geri kalmadı. Maksadı Alllah Teâlâ'nın: "Fakat cehennemi tamamen cin ve insanlarla dolduracağıma dair benden söz çıkmıştır"[39] buyurduğunu tasdik için, Allah Teâlâ'nın kullarına musallat ettiği ve onlarla beraber cehenneme sevk edeceği tehlikeli şehvetlerle nefsini başbaşa terketmekten korktuğu içindir. Bunun gibi vaizlerin dilleri durmaz. Her ne kadar riyaset sevgisi için vaaz haram dense de, yine bundan vazgeçmezler, daima vaaz edenler bulunur.

Allah Teâlâ bir kulu ifsad ile çoklarını ıslah eder. Eğer bazılarının kusurlarını bazıları sebebiyle bağışlamasa yeryüzü fesada giderdi. Allah Teâlâ imandan nasibi olmayan kimselerle de bu dini takviye ve teyit eder. Korkulan şey, vaazdan faydalanma yolunun bozulmasıdır. Yoksa

---

[39] Secde,32/13.

ardında riyaset ve dünya sevgisi yatarken vaizlerin asla dilleri tutulmaz. Ne olursa olsun, onlar vaaz etmeye devam ederler.

Şayet, mürid şeytanın bu hilesini anlar da, nefsinin ıslahı ile meşgul olur ve nasihati terk ederse veya nasihatle beraber sıdk ve ihlasın şartlarına riayet ederse; daha korkulacak bir tarafı var mı?

Şeytan kendisine, "Keskin zekan ve olgun aklın sayesinde beni atlattın ve aciz bıraktın. Nice velileri ve büyükleri saptırdığım halde seni yoldan çıkaramadım. Sen metanetli ve Allah katında ne kadar kıymetli bir insansın ki, beni yendin ve bütün hile yollarımı kapattın", der. Bu sırada bu adam, evet öyledir, diye şeytanı tasdik eder ve kendini beğenmeye başlar ki, bu en büyük bir gurur ve aldanmadır. En büyük bir tehlikedir. Çünkü ucub (kendini beğenme) en büyük günahlardandır. Bunun için şeytan şöyle der:"Ey ademoğlu, ilminle benden kurtulduğunu sanırsan, cehaletinle benim tuzağıma düşmüş olursun ".

Şayet bu halde de kendini beğenmez, şeytandan korunmasını kendi kuvvetinden değil, Allah Teâlâ'nın lütfundan bilir, kendisinin aciz olduğunu kabul ederse, küçük şeylerde aciz olduğunu kabul eden, böyle mühim davalarda Allah'ın yardımı olmadan başarıya ulaşamayacağını bilir. Bu halde ucbu da ortadan kaldırdıktan sonra korkulacak başka bir şey kalır mı?

Marifet, halkın hareketleri ve sükunları Allah iledir, diye bilmen ve tanımandır. İzni olmadan hiç bir kimse O'nun mülkünde tasarrufta bulunamaz. Ayn (zat ve cevher), O'nunla (cevher, zat ve) aynıdır, eser O'nunla eserdir, sıfat O'nunla sıfattır, müteharrik ve sakin O'nunla hareket ve sükûn halindedir. Şayet O, kulun bünyesinde istitaatı ve kudreti, kalbinde iradeyi ve arzuyu yaratmazsa, insan hiç bir fiili yapamaz. Kulun fiili mecaz üzerinedir, Hakk'ın fiili hareket üzerinedir.(Kul mecazen, Hakk hakikaten faildir.)

Arifin sıfatı hakkında Muhammed b. Vâsi (r.a.) şöyle demiştir: "Allah'ı tanıyan bir kimsenin sözü az, hayreti daimi olur". Çünkü ibare ve ifadenin dahilinde olan bir şeyi ifade etmek ve anlatmak mümkündür. Usülde, ifade ve ibarenin bir haddi ve sınırı vardır.İfadeyi ve anlatmayı üzerine koymak için, ifade edilen ve anlatılan mahdud ve sınırlı olmayınca, ifade edenin ve anlatanın ibaresi ve ifadesi nasıl sabit olur? Maksut ve murat ifadeyi girmez ve ibareye sığmazsa, kul için ondan çare olmayınca, daimi hayretten başka o vardır?(Kul mutlaka Hakk'ı tanıyacak, ama ifadeye sığmadığı için

O'nu tanıtamayacak ve anlatamayacak, geriye susmaktan ve şaşkınlık içinde bulunmaktan başka ne kalır?)

Şibli (r.a.) der ki: "Marifetin hakikatı marifetten âciz kalmaktır." Bir şeyin hakikatı konusunda, kula o şeyde âcizlikten başka bir şey görünmezse, mümkündür ki; kulun şeyin hakikatı kendi kendine olan idraki, dava ve iddiadan öte bir şey değildir. Zira onun için acz, taleptir. Halbuki talip kendi sıfat ve aletinde bulunduğu müddetçe, acz ismi onun için sahih olmaz. Bu alet ve sıfatlar nihayete erince, o vakit de bu fena olur, acz olmaz.

Ebu Hafs (r.a.) diyor ki: "Allah'ı tanıdığımdan beri kalbime ne hak ne de batıl girmiştir." Mukaddes ve Müteal olan Allah'ı tanıdığım zamandan beri gönlüme hak ve batıl fikri gelmemiştir. Çünkü halk için rağbet ve arzu bulunduğu sürece; O, kalbe döner, maksat batılın mahalli olan nefse kalbin onu irşat ve dalalet etmesidir. Daimi izzet bulunca, yine kalbe rucu eder. Maksat kalbin onu hak ve hakikatın menbaı olan ruha irşat ve iletmesidir. Kalpte gayr ve mâsiva bulununca, ârifin ona dönmesi nefret ve tanımamazlık olur. Bütün halk marifetin burhanını ve delilini kalpten talep etmiştir.

Kalpten bâtılı talep etmeye rağbet etmeyenler ve Hakk'tan başkası ile itminan bulmayanlar, hakkı kalpten talep etmişlerdir. Burhanın alameti lazım olunca, Hakk'a avdet etmişlerdir. Şu halde kalbe rücu eden kul ile Hakk'a rücu eden kul arasındaki fark budur.

Allah'ın fazlına mağrur olmak, mekrinden emin olmak gururundan korkulur. O artık kendisinin sonuna kadar bu hal üzere kalacağını sanır da, herhangi bir değişikliğe aldırış etmez. Artık tamamen Allah'ın fazlına dayanır da Onun mekrinden korkmaz olur. Halbuki Allah'ın mekrinden emin olan hüsrandadır.

Bütün muvaffakiyetlerin , Allah'ın lütfu ile olduğunu bilmek, ondan sonra da dünya sevgisi, riya ve kötü huylardan herhangisine bilmeyerek düşebilmek ve her an bir değişikliğe ve Allah'ın mekrine uğramak korkusunu taşımaktadır. Bu öyle bir korku ve öyle bir tehlikedir ki, sırat köprüsünü geçinceye kadar kimse bundan emin olamaz. Bunun için son nefeste şeytan Allah'ın bir velisine giderek, "Benden kurtuldun" deyince, veli, "Yok daha bir nefes var, henüz tamamen senden kurtulmuş değilim", dedi. Bu hususta şöyle denilmiştir:

"İnsanlar hep helaktedir, yalnız alimler helakten kurtuldu. Alimler de helaktedir yalnız ilmiyle amil olanlar kurtulmuştur. İlmiyle amil

olanlar da helaktedir yalnız ihlas sahipleri kurtulmuştur. İhlas sahipleri de büyük tehlikededir. Mağrur helakte, gururdan kaçan mühlis de tehlikededir".Bunun içindir ki Evliyaullah daima korku üzerindedir.

Marifet üç çeşittir:

1-Marifet-i ikrar (söylenen marifet)

2-Marifet-i hakikat (gerçek marifet)

3-Marifet-i müşahede

Hasan b. Ali Hayuye Damagani der ki: "Ebu Bekir Zahrabadi'den "Marifet nedir? diye sorulduğunda. Dedi ki: "Marifet bir isimdir ama onun manası kalpte insanı Allah ile ilgili her türlü teşbih ve ta'tile düşmekten kurtaran bir saygı duygusunun bulunmasıdır.[40]

Marifet Hakkında Mutasavvıfların Sözleri

Ebu Ali ed-Dakkak: "Nasıl ilim, sukunu gerektiriyorsa marifet de kalbte sekine (huzur) gerektirir. Marifeti artanın, sekinesi artar" demiştir. Şibli'ye göre: "Arifin (bilinecek) bir alameti, sevenin şikayeti, kulun davası, haifin (korkanın) kararı ve hiç kimsenin Allah'tan firarı olmaz, marifetin başı Allah'tır,sonunun sınırı yoktur".

Ebu Yezid'e göre: "Halkın halleri vardır, ârifin hali yoktur. Çünkü onun resimleri(şekilleri, gelenek ve amelleri) silinmiş, hüviyeti ile yok olmuş, eserleri, başkasının eserleriyle kaybolmuştur".

Ruveym'e göre: "Marifet ârifin aynasıdır. Onda mevlasını görür".

Zunnun'a göre: "Arifle beraber yaşamak, Allah ile yaşamak gibidir. Allah'ın ahlakı ile ahlaklanan ârif, seni taşır, sıkıntını çeker".

Hüseyn ibn Mansur(Hallac)a göre: "Arifin alameti, içinin dünya ve ahiret düşüncesinden içinin boş olmasıdır."

Ebu Yakub es-Susi'ye göre: "Ârif, Allah'tan başka şey için esef eder mi?" diye sorulmuş. "O'ndan başkasını görür mü ki ona teessüf etsin?" demiş. "Öyle ise ârif, eşyaya ne gözle bakar?" denilmiş."Fena ve zeval gözüyle bakar" demiş.

Cüneyd'e göre:"Ârif, her iyi ve kötünün çiğnendiği toprak; her şeyi gölgelendiren bulut ve sevdiği ve sevmediği her şeyi sulayan yağmur gibi olmadıkça ârif olamaz".

"Ârif odur ki: Kendisi susarken Hakk onun sırrından konuşur.(Yahut ârif odur ki sustuğu halde sırrından Hakk'ı söyler)."

---

[40] Ebu Serrac Tusi, el-Lüma' (trc. H:Kamil Yılmaz), İst.1996, s. 37-38.

"Arifin rengi, kabının rengidir". Yani ârif, içinde bulunduğu vaktin hükmüne göre davranır.

Ebu Süleyman ed-Darani'ye göre: "Allah ârife, yatağında yatarken açtıklarını, başkalarına namazda açmaz."

Ebu Türab'a göre: " Ârif, kendisini hiç bir şey bulandırmayan, kensiyle her şeyin durulduğu kimsedir".

Ebu Osman'a göre:" Ârif, kendisine açılan ilim nurları ile gaybın harikalarını görür."

Zünnun'a göre: "Ârifin alameti üçtür: Marifetinin nuru,takvasının nurunu kapatmaz; zahirin hükmüne aykırı bir batın ilmi olduğunu iddia etmez; Allah'ın kendisine verdiği bol nimetlere güvenerek Allah'ın yasak perdelerini yırtmaz".[41]

Muhammed b. Vâsi' şöyle demiştir: "Hiç bir şey görmedim ki onda Allah'ı görmüş olmayayım". Başka biri de: "Hiç bir şey görmedim ki ondan evvel Allah'ı görmüş olmayayım" demiştir.

İbn Atâ şöyle demiştir: "Allah halka kendisini yaratıkları vasıtasıyla tanıttı. "Develere bakmıyorlar mı? Nasıl yaratılmışlardır?[42] Ayeti bunu gösterir. Havassa, sıfatları ve kelamı vasıtasıyla kendini tanıttı: "Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? [43]

Ebu Bekir Sebbak: "Allah Teâlâ aklı yaratınca ona: 'Ben kimim' diye sordu. Akıl sustu. Sonra aklın gözünü vahdaniyet nuru ile sürmeledi. Bunun üzerine akıl gözünü açtı ve: 'Sen Allah'sın, senden başka ilah yoktur' dedi " demiştir.

Cüneyd: "Marifet, Hakk'ın ilminin var olduğu yerde senin bilgisizliğinin mevcut olmasıdır" demiştir. Biraz daha izah eder misiniz diyen bir zata: "Aslında arif de O'dur maruf da" (bilen de bilinen de O'dur) şeklinde cevap vermiştir.

Bu sözün manası şudur: O tanıttığı için kendisini tanımaktasın. Aynı manaya gelmek üzere Sehl b. Abdullah: "Marifet bilgisizlik hakkındaki bilgidir" (Allah hakkında bir şey bilmediğini bilmendir) demiştir.

Sehl diyor ki: "İlmin varlığı marifetle, aklın varlığı da ilimledir. Marifet ise kendi kendine var(kaim ve sabit) olur".

---

[41] Süleyman Ateş, a.g.e., s.491-492.
[42] Gaşiye,88/17.
[43] Nisa,4/84.

Faris Bağdadi: "Marifet, maruf (olan Allah)'u müşahede halinde tamamen kendinden ayrılmaktır."(Marifeti kemal haline ulaşan kulun kendi sıfatlarından fani olmasıdır" demiştir.

Zunnun'a soruldu: "Rabbını ne ile buldun?" Şöyle cevap verdi: "Azametini hatırlar, O'ndan haya eder ve günahtan kaçınırım ". (İnsanın Allah'ı kendisine yakın bilip günah işlemekten haya etmesi, marifet sahibi olduğunun alametidir).

Sehl b. Abdullah: "Tenzih ederim O yüce varlığı ki, kulları tanımaktan aciz kalmaktan başka hakkında marifet sahibi olmamışlardır" demiştir.[44]

Ebu Bekir Vasiti der ki: "Allah Teâlâ seçkin kullarına kendisini tanıttığı zaman akılları başından gidip kendinden geçtiler. Bu tür bir durum ortaya çıkınca yalnızlık hissetmediler. Zaten böyle bir ikrama nail olanların durumu bundan farklı olmaz." Allah bilir ama, bu sözün manası şudur: Ma'budunu bizzat Onun kendisini tanıtması suretiyle tanıyıp evveliyat sıfatını müşahede eden kimse, masiva içinde bulunduğunda yalnızlık hissetmez, Hakk'ın ünsiyeti dışında halk ile ünsiyete ihtiyaç duymaz.

Yahya b. Muaz der ki: "Dünya gelin gibidir. Dünya heveskarı onu süsleyen berbere benzer. Dünyaya değer vermeyen zahid ise ona suratını asar, onun saçını başını yolar, elbisesini parçalar ve güzelliklerini izale etmeye çalışır. Arif ise efendisi ve Rabbı ile meşgul bulunduğu için ona hiç bir değer vermez. Ârif marifeti sırasında gereken edebi koruyamazsa helak olur.

---

[44] Kelabazi, a.g.e., s. 97-99.

SONUÇ

Aşk ve marifet kavramları tasavvufta kullanılan temel kavramlardandır. Bu kavramları imkanlar çerçevesinde inceleyip ele almaya gayret ettik. Neticede istenilen sonuca vardığımızı ümit ederek çalışmamızı neticelendirdik. İki kavramda üzerinde araştırma yapılmaya ihtiyaç olan kavramlardır.

İşin sonu marifet ve muhabbettir. Muhabbet marifetin meyvesidir. Çünkü bilmeyen sevmez. Bu durum, su kaynağı ile deniz ve ark arasındaki münasebete benzer. Arkı gören onun suyunu bir yerden aldığını bilir. Bu bir çeşit irfandır, fakat eksiktir. Çünkü o arka su veren bir yerin olduğunu biliyor ama miktarını bilmiyor. Acaba o ark gibi midir? Arkın kendisi midir? Yoksa arktan çok daha büyük bir şey midir? Bu konuda bir bilgisi yoktur. Bu durumda bulunan salik arka kaynaklık eden denize ulaşıncaya kadar arkı takip eder. Denizi görünce bu sefer, büyüklüğünü ve suyunun çokluğunu yadırgar. Fakat yine de şöyle der: Bu deniz büyük ama nihayet mahsus olması bakımından o da ark cinsinden bir şeydir. Böylece denizin kaynağının büyüklüğüne delalet eder. Bu da bir irfandır, fakat bu da eksiktir. Çünkü henüz esas kaynağı görmemiştir. Acaba kaynak bu kadar mıdır, yoksa daha büyük müdür? Bu durum ve arayış bütün deniz ve ırmakların kendisinden fışkırdığı esas kaynağa ulaşıncaya kadar devam eder. O zaman deniz ve nehirlerin ondan olduğunu anlar. Halbuki daha evvel ark ve deniz vasıtasıyla onu tanımakta idi.

Marifet ve aşk kavramları görüldüğü gibi birbiriyle alakalı ve bağlantılı olan kavramlardır. Bu iki kavramları esas alan tasavvufi mektepler oluşmuş ve bunlar etrafında insanlar bir araya gelerek bu kavramları düstur kabul edip bir tasavvufi hayat tarzı seçmişler ve bunları uygulamışlardır. Kendilerinden sonra gelen tasavvuf yolunu yolcularına da bir numune teşkil etmişler, kendilerini takip eden çok sayıda insan olmuştur.